

Kościółek Anna. Wybrane fragmenty z korespondencji z przyjaciółmi: o ideowych poszukiwaniach Mikołaja Gogola. — Toruń: UMK, 2004. — 180 s.

Один із відомих польських дослідників творчості Миколи Гоголя Богдан Галстер у передмові до останнього видання “Мертвих душ” польською мовою, що вже вдруге з’явилося у серії “Бібліотека народова” (перше — 1956), не без гіркоти зазначив, що сучасні польські дослідники мало цікавляться творчістю видатного письменника, тож науковий здобуток у гоголезнавстві польського літературознавства останніх десятиліть — лише декілька статей і одне магістерське дослідження. Немає жодної докторської праці, а тим паче — габілятиційного дослідження¹.

Рецензоване дослідження Анни Костьолек ламає цю не вельми приємну традицію останніх десятиліть, оскільки в попередні епохи творчість Гоголя, попри її контроверсійність для польського читача (маємо на увазі насамперед “Тараса Бульбу”), користувалась популярністю серед польських дослідників. Можна, звичайно, зробити спробу пояснити це зміною орієнтирів у польській русистичі останніх двох-трьох десятиліть, що мають своє коріння в екстралітературній сфері: діалог “Польща-Росія” в гуманітарній сфері набув іншого змісту й нового вектора. Із втратою політичних преференцій російська класична література стала для Польщі однією з багатьох літератур світу — не більше. Однак Гоголева творчість мала б, здається, привернути увагу польських дослідників уже тим, що вони завжди були чутливіші до проблем релігійно-духовних через ту особливу роль, яку відігравав Костьол в історії Польщі. І окремі праці на цю тему з’являлись: серед найцікавіших варто згадати дослідження Т.Колаковського³.

* Рецензія виконана за підтримки фундації “Каса ім. Йозефа Мянвського”.

¹ Див.: Galster B. Wstęp // *Gogol M. Martwe dusze* / Przeł. W. Broniewski, M. Leśniewska. — Wrocław, 1998. — S. CXLVI.

² Див.: *Kościółek A. Mikołaj Gogol wobec Polski i Polaków (na materiale “Tarasa Bulby”) // Studia Rossika. — T. XIII.*

³ *Kolakowski T. Mikołaja Gogola poszukiwanie drogi do Boga // Co badania filologiczne mówią o wartości: Materiały z sesji naukowej 17-21 listopada 1986 r. — Warszawa, 1987. — S. 265-292;* а також: *Sielicki F. Mikołaj Gogol // Pisarze i krytycy: Z recepcji nowożytnej literatury rosyjskiej w Polsce. — Wrocław, 1975. — S. 97-118; Sielicki F. Z dziejów sławy Gogola w Polsce (1918-39) // *Slavia orientalis. — 1970. — №1. — S. 3-35; Walicki A. “Rewizor” w Polsce // Gogol Mikołaj.**

Рецензована праця виглядає як своєрідний прорив, певен, що польське гоголезнавство, яке має потужні традиції в минулому, змусить найближчими роками говорити про себе саме в означеній сфері.

Здається, крига скресла й рецензована книжка може стати початком нового етапу у вивченні творчості Гоголя. Знаменно, що вона починається з дослідження, присвяченого останній книжці письменника — “Вибраним місцям з листування з друзями”, яка стала своєрідним “Євангелієм від Гоголя”, хоч і принесла авторові стільки прикросців за життя. Суперечки ж навколо неї тривають і досі. Польська гуманітарна й літературознавча думка була вже підготована до нового прочитання цієї книжки, оскільки проблема релігії і літератури в Польщі вже на рубежі 1880—90 років перебувала у сфері пильної уваги. Низка наукових семінарів і збірників праць підготували актуалізацію цієї проблеми в середовищі польських учених.

Заявляючи про свою методологію, Анна Костьолек посилається на працю Володимира Воропаєва — одного з провідників “православного гоголезнавства”, який у передмові до книжки “Н. Гоголь. Духовная проза” пише: не можна зрозуміти Гоголя без “категорії духовності”⁴. І гоголівські “Вибрані місця”, “Авторська сповідь”, “Розмисли про Божественну літургію” дають багату поживу для рефлексій над художніми текстами під згаданим кутом зору. Саме “категорія духовності”, на думку дослідниці, — це ключ до розуміння й потрактування книжки Гоголя (після відомої праці В.Носова (П.Паламарчука) “Ключ” к Гоголю” (Лондон, 1985) стало модно шукати і пропонувати саме “ключі” до загадкового Гоголя).

Анна Костьолек визначає жанр “Вибраних місць” як гетерогенний, що поєднує публіцистичну статтю, інтимний щоденник, записки, казання, пастирський лист, повчання, сповідь, де автор виступає в ролі пророка, який повертає сучасників на шлях істини. Дослідниця

Rewizor. — Wrocław, 1953. — S. LXXXVIII—XCVI. Далеко не повну бібліографію містить довідник: *Rymsza-Zalewska Danuta. Bibliografia utworów Mikołaja Gogola tłumaczonych na język polski oraz polskich prac o Mikołaju Gogolu. — Warszawa, 1959.* ⁴ *Воропаев В. Монастырь ваш — Россия // Н. Гоголь. Духовная проза. — М., 1992. — С. 4.*

декларує звернення до різних наукових підходів і, поряд із герменевтичним, називає психолого-біографічний та семіотичний. Звернення до гетерогенного жанру почасти виправдовує такий аспект. Дещо неочікуваною видається констатація необхідності звернення до богословських засад, але це вже новий підхід, до якого схиляємося поставитись позитивно, бо рівень обізнаності в цій галузі гуманітарія гоголівських часів незмірно вищий за сучасного читача й навіть інтерпретатора. Більше того, у сучасних літературознавчих дослідженнях чуваємо нарікання на певне відставання православного богослів'я від запитів дослідників літератури (ця думка пролунала нещодавно в доповіді відомого російського науковця Івана Єсаулова "Богословие и русская словесность: о. Георгий Флоровский о Гоголе" на V Гоголевських читаннях у Москві у квітні 2005 р.).

Перший розділ книжки Анни Костьолек містить відомості про римський період життя і творчості Гоголя, що обіймає понад десять років від перших відвідин до прощального приїзду. Звичайно, увагу дослідниці привернув і т. зв. польський епізод біографії письменника: ідеться про його зустрічі й бесіди із членами польського товариства "з-мертвих-встанців" Петром Семененком та Ієронімом Кайсевичем. Цей епізод неодноразово привертав увагу польських дослідників⁵, але й рецензована праця мало що додає до його інтерпретації. Авторка резонно заперечує думку В.Вересаєва про те, що Гоголь виявляв цікавість до польських духовників, бо дуже хотів сподобатись Зінаїді Волконській, колишній світській левиці, що перейшла в католицизм і всіляко наvertала до цього своїх земляків (але ж її син залишався у православній вірі, бо інакше, за указом Ніколая I, їм загрожувала конфіскація маєтків). А тому, на думку В.Вересаєва, Гоголь, переслідуючи свій інтерес, виводив за носа католицьких єзуїтів. Дослідник, безперечно, спрочує проблему. Тема "Гоголь і Польща", а ширше – "Гоголь і Західний світ" заслуговує на серйозну увагу. Однак, оскільки йдеться про польське дослідження, варто зауважити, що до сьогодні немає скільки-небудь ґрунтовної праці про творчий діалог Гоголя й Міцкевича, з яким письменник зустрічався багато разів у Парижі, Женеві, Карлсруе (про останню зустріч маємо свідчення О.Смирнової-Росет, які досі не прийняті до уваги польськими дослідниками

А.Міцкевича). Що було предметом їх розмов і дискусій – маємо про це зовсім мало інформації, незважаючи на те, що було досить багато свідків цих зустрічей. Задokumentована розмова про народні пісні, яку через багато років у листах до Ф.Духінського згадує Б.Залеський (див. лист від 19.02.1859), якому, до слова, був адресований єдиний україномовний текст-лист Гоголя. Ідеться про думки письменника щодо української, польської та російської народної пісні, які, з його погляду, надавали важливу інформацію про ментальні особливості того чи того народу. Тема така, імовірно, була зачеплена, бо й у Семененкових листах із Риму, і в листах Кайсевича до його "Старшого Брата" (за ієрархією "з-мертвих-встанців"), Богдана Яньського, теж ідеться про це.

Залишається непрокоментованою і польська лектура Гоголя – його знайомство з творчістю Адама Міцкевича (поема "Пан Тадеуш" тричі згадується письменником у листуванні), І.Красінського ("Небожественна комедія"), Л.Мирославського ("Іридіон"), а також можливе знайомство і з творчістю Вротновського та Мохнацького ("Pisma gosmaite"). Досі залишилося багато запитань щодо ставлення письменника до католицизму. Зазначу, що зважений і об'єктивний аналіз усіх існуючих фактів дозволить по-іншому подивитися на цю проблему, зокрема на гоголівське апостольство, яке у традиції католицизму не виглядає чимось претензійним, адже будь-яке служіння Богу, з їх погляду, вже є апостольством. Апостолами, до слова, і називали себе "з-мертвих-встанці", що готувалися до капланської служби.

Другий розділ книжки Анни Костьолек висвітлює питання гоголівської антропології. Головна теза дослідниці – людина в гоголівському світобаченні є іконою Бога, вона покликана зреалізувати своє Боже призначення в любові до людей і любові до Бога. Погоджуючись з цією тезою авторки, зауважу, що власний діалог Гоголя з Богом був набагато складнішим і часто прибирав високої напруги. Гоголівський вислів із "Петербурзьких записок" "Я люблю тебе, время думы и молитвы" зонайкраще передає ті координати екзистенціальної ситуації, яка найчастіше визначала гоголівський рух у духовному хронотопі його існування.

Не позбавлені переконливості й розмисли автора про щільний зв'язок естетичних проблем й етично-моральних вимірів.

Християнська мораль, за слушною заувагою дослідниці, – це опора в гоголівських судженнях і розумінні літератури. Важливо, що

⁵ Див. напр.: *Hylon Alojzy. Mikołaj Gogol w Rzymie. – Rzym, 1902; Kotakowski T. Rzym w duchowej biografii Mikołaja Gogola // My i oni. Obcość wspólnota. – Warszawa, 1990. – S. 174-192.*

Гоголь фондує високі вимоги до письменницького покликання, що пізніше стануть однією з визначальних рис російського, та й українського, письменства.

Заслугує на увагу й думка авторки про книжку Гоголя як утопію. Ця теза не нова, вона привертала увагу багатьох дослідників. Здається, уперше про це заговорив Г.Флоровський. Цікаві думки висловлені й Н.Крутіковою (“Выбранные места из переписки с друзьями” Н.В.Гоголя как утопия и ее западноевропейские параллели”⁶). Анна Костьолек робить спробу реконструювати модель ідеальної держави, долучаючи цікаві зауваження про роль жінки і православної віри.

Сьогодні вже стає зрозуміло, що гоголівській ідеї, кваліфіковані як консервативний виплід старої традиції, варто розглядати в ширшому контексті соціального християнства, яке набуло великої популярності в добу романтизму. І данину йому віддали й Адам

Міцкевич, і Богдан Яньський, що, до слова, посів високе місце в ієрархії сен-симоністів, надзвичайно популярних на рубежі 1920–30 рр. XIX ст.

І, нарешті, в останньому розділі розглядається питання місії Росії, визначене Гоголем. Після Воскресіння і Преображення Росія мала стати “найбільш християнською державою”. Авторка водночас справедливо наголошує на гоголівській ідеї індивідуального воскресіння кожної людини, здійснення Господньої волі на землі і пробудження “мертвих душ”. Поза її увагою полишився розгляд спроб здійснення й реалізації ідей Гоголя (з’ява його образу на картині О.Іванова “Явлення Месії”, заклики до реалізації спільного проекту репрезентації картини О.Іванова й виходу творів письменника, мета поїздки до Єрусалиму тощо).

Завершуючи розмову про книжку польської дослідниці, наголошу: вона не загубиться серед численних праць останнього часу про пізню творчість Миколи Гоголя, а для польського гоголезнавства стане початком нового етапу його розвитку.

⁶ Крутікова Н. Дослідження і статті різних років. – К., 2003. – С. 292–320.

Павло Михед

ВАПЛІТЕ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОШУКІВ 20-Х РОКІВ

Кавун Л.І. “М’ятежні” романтики вітаїзму: проза ВАПЛІТЕ. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 328 с.

Культурний код часу як один із засадничих кодів культурного універсуму народу, зберігаючись у свосередньому психокогнітивному контейнері етносвідомості та фіксуючись у мові етносу, чи не найрельєфніше виявляється в художньо-естетичному дискурсі. Адже час як онтологічний феномен, на відміну від матерії простору, недоступний для безпосереднього сприйняття органами чуття людини і може бути відтворений художніми засобами лише метонімічно – шляхом пропозиційно-диктумної фіксації процесів зміни субстанційних об’єктів або ж метафорично – шляхом використання концептів-носіїв інших культурних кодів, відкритих для делегування їм темпоральної значущості. У художньо-естетичних дискурсах повною мірою реалізується національна специфіка культурного коду часу як надетнічної універсалії.

Творча діяльність ВАПЛІТЕ – Вільної академії пролетарської літератури – якнайповніше відбиває і темпоральну, і просторову парадигму коду української

літературної історії. Монографія Л.Кавун “М’ятежні” романтики вітаїзму” присвячується дослідженню літературознавчих, культурологічних і філософських аспектів діяльності ваплітян, що силоміць були вилучені з літературного процесу або психологічно надломлені репресивною машиною. Це перша в літературознавчій науці синтетична праця про естетико-художню парадигму ВАПЛІТЕ як унікального мистецького феномена, що насамперед виявився в українській прозі доби національного відродження 20-х років ХХ ст. “У змістовій сфері, – підкреслює Л.Кавун, – творчість ваплітян об’єднує відчуття кризи гуманістичних цінностей, абсурдності буття, діяльне творче ставлення до світу, віра у цивілізаційний поступ [...], питання гендерних ролей, формування європейської “громадської” людини, ірраціоналізм тощо”.

Ваплітянство трактується в монографії як цілісне явище, об’єднане спільними художніми дискурсами, суголосністю ідейно-естетичних орієнтацій, що дозволяли кожному з них